

СУГЛУГ-ХЕМНИҢ АНЫЯК ХОЙЖУЗУ

Ол-бо талаалары хадыр чалынар, бектик тейлер болгаш маастер-бизе бүтүнгөн, шапшаңда элек чыккан хире, ам шала оожум болгаш кылаң кара аларга, сайрам болгаш борбак-борбак даштар кырал, ойнап, ирпал баалып, чогуу Улуг-Хемге чык-чок четпей чыккан, чержи-шылды кире берген Суглуг-Хем деп хем бар. Ам оң чүтө адм артка, а хем деп ичин адыр демек чок. Оң уунда, шала кезек, бектик сынарже чок черлеринде, сугуу зайы-өндө, Бин-Хем районун «Кызыл тарачы» совхозунун бол-гаш «Адыр» колхозунун мал-чыныры байлагал турар. Суглуг-Хемниң ол-бо талааларында уугу маастерде олар-ның кыштагы бар.

Оңгар черте черде мындык болгай, хүн эртекилек чаш-тына бээр. Ол хиринде-де бедиктери чынырактарды шо-лоп, амдыралды хайдырып турарында бектик хавак кыр-чы. Бинда бора кылдыкты кылаң өт-көстүп, арактан-на мык бур-туртаймын. «Кире дүжүтү-чүр» дүжүтүп чалап турар. Уугу оңку хажынында өлгө-ге чорумаллар болгачок-ла

доктаай бээр чүве болгай. А бис база өлкө эртинвис. Аж-амайлар-дай шийе, ажил-амы-ларалы-ла сонургай, ас-кежин болуп, муракчы мал-чы-лаа болуп чалавас. Кижн чугаслажып, мал кыштежип танжар шыкажыгай. Журна-лист кижн кезээде-де чимежин чоруду чүве болгай.

«Депутат—чонун төлөө» деп чалгыннык сөстү адап ча-нымаккан бис. Ол сөстө тергини-нерин тергинери шилтири-нер деп чүве билдинтур. Уугу ажил-агымдык кайы-лаа азы-рада ажилдан турар болза, ол депутат болган соонда, бо-дууну кызыкмак күш-ажымы-биле хой-ниги ажилында иле-көй-бөдө, сагыла-чуруму биле болуп бүзүрөткөн, чоңдук ка-елген чаалап алган кижн деп чүвени доран-на эскерип каар бис.

Чер-Чер Советтеринче сон-гулаалар өгөлдө, депутатка кандидаттарны депшинам тур-да, Суглуг-Хем маламырчы аныяк хойжу Кара-оол Чам-зыр болуп чү-биле алааннар. Ол оңу динчаш, болууду ку-лаанга баян бузурезви.

«Мек, депутат болгу дег, чүш кылдык кижн боор мен» деп болуудан айтыр-ган-да Канчадыр-лаа бода-ган, анда дорт харын челе тыпшап. Хейде-ле дүвөр, хойну боданып, адык-лаа шү-дүнгөн. Малга нитизи-биле сес-лаа чыл болган болза, тус-кайлаң, төрүүр хой кадар-гала, ур-даа болбола. Чыл чаа-ла шыкан. Кыш берге бол-ганнан, түдөл база чер ая-баан. Баштайгы чылымда, ба-рып-барып, дүжүтүп төрүүр хойлар берген. Хураганары аары-аржыкты-лаа, ара сал-ганымдан база эзэн хоран. Ол-да бүтүп-боза келгенде, чам-дыкта болууда, чоңош-ла-ла, жүгараң-даа турган. Бычала-ла ол бижы-биле тур-жул, түр уеник чалгыннык-кынырны жыйп эртерин шык шитиривен алган.

Дүжүтүлгөн өөренир дээш, солук-сеткүүдө, раднодан муракчы хойжударнык дур-жулганы кичээгөйдик номчуп, дикчан, бодунуң четестерин, кайда чүш чалгыннык, чүш-чедир кылбын барганын бир-ден-бирээ чокка өөренип көр-гөн. Ол дугайын оон сонурган айтырарыма, кыска-кыска-биле мынчаар харылай-дыр:

— Боттан негелде болгаш харымысала кошкак, хойга таарымчалык байдаларны бу-тү тала-биле эки тургузуу ал-бааным ол болган.

Хой ажылынык чамдыкче билдини-биле ханылап кир-биз, болур-чогур дүжүлгөн чыгынын албаан ажык ки-жиге баштайгы чылдың берге болуру чок. Ол оон мурунда хураган кадарын турганын бо-дан келерге, адык чик сагы-мырлар болган. Адык база хоочун кадары чоран бол-ган, адык хойну өөрөткөн и-ладен болду.

Бичинден-не ажылтыр, адымында келжээ болгаш ол бодуун чоңунга эки шынар-ларын көргүзүп келгенден чоң ошу эскерип, боттарынык депутаттык сөзүп алганар.

— Бодунарнык сонугула-рына-биле ужуражып олгарга болгон сессияларнык шитири-лерин танштырып ала-ла ту-рар силер айынан ады-деп, чай аразында сонургалым.

Чамын ол-бо талааларыче чүгүрткүчөндөр көргүзүш, номчу оорганмы содууну хы-дырлар дүрө туткам, чуга-лай-дыр:

— Ине Шылдар шаам-биле чорудуп турар мен.

— Кол-ла негелде чүү бо-лур-дур?

— Амдырал хандырылга айтырмалары: чунар-бажым, хейстер, чалгылар, кышта-ларга чыгып, чырык бажы-лар. Оон ийай мал эмчиери-кончур ховар келгээр, өг-көлчөк ма ирп-чашып калганда келген, күрт черге малчы-нарже чүш каар таарыгалар бар. Малчынар тускай поч-та-кы болганнанда солу-сеткүүдү кончур озадан алар. Ол шыкан кижн эми-лер—база-ла ховар алчылар. Кажая-хорая чаа негелде эу-гар туттунаан болтулар-дыр.

— Ол дугайында айтырманы чогуур черлерге база тургузу-ла турар силер кынан алыс?

— Бичини айтырар.

— Эртеңги хүн бедиктер ба-жылан харалакта, хой-

жунуң чымыжы хайнып үнер. Бича дээрге база ший эвес болгу дег. Херек кырында ол чыл дүшкен соонда, шымы-лаа адыр бээр эвес. Чаш уруг эмзирер не дег, «адын атыс чүрэ огул, чангыс ошкү-лаа билирарга, ит-даа хок дээр-ге, ийн-чангыс хой-даа дүрт дээрге, доран отту чаштап, коданны эргилдир кылатпап, шимээр, от чырылып каап турга хонар. А бир эвес кы-гыч-чангыс дүшөр болза, ка-рак шимер эвес. Шынап-ла, хойжулар дээрге бузул-ла мадырал. А мал төрү бер-зе үдө хойжулар каш-каш хонуктарыа удувай, бичи ка-таа кум кынып алган, адуу-реп-ле турулар болгай. Чам-дык таарыгаларга хиринге аш-чем бешин кылаң күш четтикейле баарлар. Билгил хой тудуктеп төрү берген үдө берге-ле, чүдө бердин хойжулар болгаш-ла шы-дажыр.

Бичежек, чолаак сыйнык, дүрөң, шимчингир, чүгүрткү-лөнүш кара карактарым, достаксымаар чаактык, пылы-радыр, чугаалар — хойжу-нуң даштык хейри мыдык. Оң курттап олурары шы-рак. Оо бүгү-ле эргежок чүгу-ла чүдө-биле бүрүн дерит-тинген. Республиканың, чүрт-түн, делегейиң иштинде бо-лушкуннары радиоприемик дамчытыр динил олурар. Саазыны чок соду, доктар билбес агитар—радио оон амдыралында бижы-биле кирген.

— Ийги чынарда байда-лылар кангыт болганды, хой-жу—ден, Кара-оолдан айтыр-дым.

— Шору болган. Дуулакым каарымч — өмүңүн эзэн Борбак-кыс, илангы самакчы Нина Сувакты хой болданы-кыныктын үзүндө шуугу ажилдаанар. Нина 250 хураган ажаал, өстүргөн. Олар-ның ачымында 60 чылаң 100 хойдан 106 хураган, бир хой-дан 32 килограмм ады алды-ган. Социалистик хүдээте ажыр күүсеттиген.

— Кандыг аргаларын херг-

леп тургаш, мындык бедик түң-нелди чедип алаңынар ол? —Малды эки семиртип, олар-Беширин ший таарытыр, мал чемин четпери-биле белет-кеж, тарпа боозадымыкы-ны организастыг чоруканым-биле.

Ооң кыштаа Хачылаа. Ол арай таарымча чок черде ту-туган: эжин хатче удур, кы-ры багай, адыа даш кырыла, анычанга ол-шык сийникс, болгачок-ла шалааланы бээр. Ол чорук маала дык хору-лыг, дүгү база килестени каар. Ол дугайын хойжу уугу хомуудал-биле чугаалап олурар. Ону «Кызыл тарачы» сов-хозун директорун база өөренип көрө чогур.

Дангар эртен Суглуг-Хем-нин ууну кууу сериш салгык сырынап кээр, хүн бодунуң чылаң база-ла харам чокка чыга бээр. Кажая сыймак хон ажыкты, ирпал чыгар чаа сугу көжүргөш, ол ча-нык бедиктерге угай сугуруп каар. Аныак хойжу, Эрбек — чолаак. Соле-лиң депутатка Кара-оол Улу-мбарович Чамзынык чымыш-тыг күш хүн шык ийчаар эгелээр.

С. САЯ

Бөгүн—Арга-арыг а жылдакчызының хуну

ЧУРТТУҢ НОГААН БАЙЛАА

Арга-арыг — совет улустун ээртилмес байлаа. Совет Республиканы дайынар доктар бүзүлгөн алган турган хадыр-дошкун 1918 жылдын апрель 5-те уугу баш-тынчы В. И. Ленин ажылчы-лар болуп тарачылар деп-путатарынын Советтерге ча-таалыгы арга-арыгга бүгү улетүрүп, болууду деп элзаны таарылга эвес. Бичан-на Совет эрге-чактыра арга-арыгны камнып, ажил-агымдык ажыл-лаарына, ону өстүрүп көү-үдөдиривен онза санын салып турган. Партия Топ Комитети болгаш Совет чакат уугу Ле-нинин арга-арыгны камга-лаар, ону чыл ажылаар тала-зы-биле чалгың чайтымыш чок боттадылар турар.

1961 чылада РСФСР-нин Дээди Совети бойдук камгаала-нын Хоойлууну хүдөң алган. Арга-арыгы өстүрүрүн кем-чегерин боттадылар, ону техника-биде чөлөкчөлдүн бол-гаш химияларын, тайга-эки-мериниң хурааларынын таарымчалык ажилдарынын дугайын СЭКП-нің XXIV съез-динин Директиваларында оналдап делгезтэн.

СССР-нің Дээди Советинин Президиумунуң 1966 чыла-дык 13-те тургускан Арга-арыг ажилдакчызының хүн-уугу ажил-агымдык ол ады-рыга партианың болгаш та-арымчалык уугу санын салыш-кымын херчин болган.

Республиканың арга-арыг болгаш иши улетүрүшү ажил-инчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмөк, беш чыл-дын толдарымык чылаңда боттарынын мурунда тургу-туган планын онаалаарын болгаш социалистик хүдээл-дерин ажыр күүсөдүр дээш шуугу чоруну көргүзүп ту-рар.

Совет Тываның 30 чыл бо-лур оюнга уткүшүр каар-дан социалистик чарыкка ки-ришинде, республиканың иши ажил-агымдык ажилдакчы-лар кол көргүзүлөр талазы-биле толдарымык чылдың эртен сес айларында планын онааладык чедикшиң бот-таннар. Иши өстүрүшүр чакы үдө 1960 та черге иши өстүрүлгөн чедикшиң чорунуң: Оон аныкча со-хоозарын гараа шөөдөлдө-көдүн камгаалаан арга дини-лектерин 50 та кылдар олур-тка. Ол шыкан алдында ба-рып олурту өстүрөйгө хер-регелер 7 миллион хире шети-кестерин тарып өстүргөн. Иш-муң хире та черин арга-ары-гының ийжин кезип, аштаан

профивил төп комитетиниң президиуму бс чылдың бирги болгаш ийги кварталдарында социалистик чарыкка чедип алган чедикшиңини дээш олгарга ашка шаңналы тым-сыкалаан.

Күш-ажылы үлгер-чижээ көргүзүп турар муракчыларга Чадаанынк мый ажыл-агый черинде Леонид Новиковтуң баяндылар бригадалык. Каз-Хемниң ады черинде Яков Непомнящихтиң арга-арыг культурулар бригадалык. Бал-ганын иши ажил-агый черинде Михаил Чумаковтуң бригадалык, трактористер Борис Аран-чи, Александр Зубарев, Са-рыллар Эренчи, Афанасий Филимонов, десиктер Роман Железник, Петр Мелекин, Яков Фунтиков, Терентий Ма-ковкин, Монгуш Доржу, Ва-сильев Никитин, Георгий Ста-родумов, чолаачылар Виктор Трегубов, Борис Солопицын, Виктор Колесников болгаш оон-даа өскөдөр ады болур.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЧИЛЕРИ — БОТТАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Арга-арыг ажилдакчыларынын хүнүн бистин республикада ыяш улетүрүшүн уугу бодурулгези — Улуг-Хем ыяш улетүрүп ажил-аг-ымын ажилдакчылары канчаар уткуп турарынын дугайында чугаа-

лап бээрин ол бодурулгезе партия организастыгының секретары, күш-ажыл болгаш ажил телефирмин талазы-биле инженер Галина Георгиевна ПЕСТЕРЕВАН бистин корреспондентивис дилээ.

Будурулгезе нитизи-биле тууду ийжи сөөртүр талазы-биле планын онаалаан сес айларда 119 хуу күүсеткен, пландан ажыр 13.870 кубометр тууду ийжин хоораймын улетүрүп үндүргөн.

Улетүрүп бодурулгезе база чедикшиңин хөгжүп турар. Бараанын продукция боду-рунун сес айларда планы 101 хуу, сайгарыла планы—100 хуу боттанган. Ол үзүндү дүлгүзүлгө нитизи-биле 1 мегатонна 254 мунд рубльдин продукциязын иши ажил-аг-ымдык бодурулгези берген болгаш эртен чылдың ол-ла үзүндө болаарга 5 хуу көү-үдөткөн.

Кохоозтар болгаш совоха-тарда нитизи чалгыңа нем белеткөөрүне уугу дузаны чедирип, 830 тонна ситенин бол-гаш витаминин ине бүрүтүп бодурут 23 тонна алдатым белеткэн.

Күш-ажыл билдиги ор-ганизастыгының болгаш таа техникалык шөгүлдөп алганы-нын азымында бо үдө хуу ажил-агымдык бодурулгези эр-тен чылдың бо үзүндө тур-ганы болаарга 5 хуу белгиз, ладитивитиниң иши ажил-аг-ымдык ордулары алган. Чадаанын (директору Б. П. Бычков, парторганизастык секретары М. И. Лаврентьева, мектек даргазы И. М. Мерзляков), Кара-Хемин (Ю. А. Кривоно, А. Т. Песков, П. Е. Зидеев) ыяш ажил-агый черлери бол-гаш Чербинин, Сарыг-Септин болгаш Чадаанын десикче-старлар дээр көргүзүлгөн чедип алган. РСФСР-нің ыяш ажил-агый министрствозунуң коллегиязы болгаш ол ады-рын ажилдакчыларынын

Силерниң бодурулгезер моон мурунда-ла республи-каның улетүрүшүрүлгө кол-лективтерин аразында көл-бөргөн социалистик чарыкка чедикшиңинерин болуп кел-ген болгай. Байырлапга у-кушту эртен сес айларнык түндөлдөрү кандыг болганын, Галина Георгиевна?

— Эртен ийги кварталда Улуг-Хем иши улетүрүп ажил-агымдык ажил-инчилери хоораймын бодурулгезиниң аразында калбарган чарыктын тилекчилеринин бирээзи бо-луп үнгөн. Толдарымык чыл-дын эртен сес айларының кол-кол көргүзүлгөн ады-биле адыр болза, бистин чедикшиңинерис оон-даа дээр болуп турар.

Будурулгези кол көргүзүп болур сайгарыла планын сес айларда планда көргүзүшү-ден 8,8 хуу ажыр боттады-рып алган. Ол үдө туудулар-га болгаш улетүрүп бодурул-гезин бистин коллектив 230 мун рубльдин продукциязын пландан ажыр берген.

В. ПУГАЧЕВ, Тываның иши ажил-агый эргелесиниң кол лесичийи.

Бараанын продукция боду-рунун планы чедикшиңин боттанган. Ол талазы-биле

Бир-таа муракчылар дуга-йында чугаалай берген бол-ганымда, оон өске шалың-дарымык база адап көрөй. Чербинин — ыяш белеткээр пункттуңда чолаачы С. О. Пил-дин бодунуң хууга беш чыл планын 3,5 чыл дүргүзүлгө күүсөдүк болгаш 3 чыл 8 айларын дүргүзүлгө план эгетар 7.100 кубометр ыяш сөөртүп тургаш, бо хүн-герге чедип 11.300 кубометр дайындаган. Оон кыш ажилдан турар эки В. Х. Ни-кифоров 3 чыл 8 айларда 6.100 кубометр ыяш сөөртүп тургаш, планын онааладым 138 хуу боттадылар.

Иши улетүрүп ажил-агый чериниң бо күш-ажылы чедикшиңиниң иши ажил-агымдык турарларын шуугу ажил-агымдык толдаргы херчин-дир. Толдарымык чылдың планын онааладылар болгаш боттарында адан бистен со-циалистик хүдээлдерин ооз-ынчаар эрестиг боттадылар турарлар.

Бир-таа муракчылар дуга-йында чугаалай берген бол-ганымда, оон өске шалың-дарымык база адап көрөй. Чербинин — ыяш белеткээр пункттуңда чолаачы С. О. Пил-дин бодунуң хууга беш чыл планын 3,5 чыл дүргүзүлгө күүсөдүк болгаш 3 чыл 8 айларын дүргүзүлгө план эгетар 7.100 кубометр ыяш сөөртүп тургаш, бо хүн-герге чедип 11.300 кубометр дайындаган. Оон кыш ажилдан турар эки В. Х. Ни-кифоров 3 чыл 8 айларда 6.100 кубометр ыяш сөөртүп тургаш, планын онааладым 138 хуу боттадылар.

Иши улетүрүп ажил-агый чериниң бо күш-ажылы чедикшиңиниң иши ажил-агымдык турарларын шуугу ажил-агымдык толдаргы херчин-дир. Толдарымык чылдың планын онааладылар болгаш боттарында адан бистен со-циалистик хүдээлдерин ооз-ынчаар эрестиг боттадылар турарлар.

Дүжүт ажаалдазы — шалыңчы фронт

НОГАА БРИГАДАЗЫ

Дүне чаакшиң эртек. Ын-чалаа-даа хүн аажок аяс бол-ган. Черин өл-шымгы чыгып хүн караанга кургап эгелзэн. Чаагай үнгөн помидорларын бурлурундал бус бургутайн үнүп тургулар. Аажок бичан, мыйтыгыр кызыл поми-дорларды кылаар-кылаар даамы суглар ам-даа арты-лаан. Помидорлар, өргүстөр чаы сууга ардыр чугулап кааккан, чылгы хүн каранга хеп, дамыла суу кургап, ажаал адыр кижилерин манаан чүдө-дө, сынарында аар-аар ха-лайжы берген турлар.

«Улуг-Хая» совхозтун ногаа бригадалык дүшкети чөм үе-нинде чөдө беранис. Ногаа-кылар шайлаан тур. Бригадир Зинаида Лаврентьева Толма-чева чыгаңынан өгүрөк, поми-дор, эрбүз айкап, ажааны-раан турда, ужуражы бер-анис. Амыр-менди солукчан соонда, адыа чугааладымыс.

«Дүжүт-чыл элек-тир» э, Зинаида Лаврентьева!

— Эки болду—деп, ол хары-лайдым.— Ынчалаажок эр-кен чыдарымык арай чет-пес ийин. Бо чылдың агаар-бойдузу таарымча чок болган. Бергелер тургажык, чаагай дү-жүттү өстүрүп адыр дээш но-гаа-кылар кызып ажилдаан. Ам үндүргөн күш халас бар-баан деп чугаалап болур бис.

«Дүжүт-чыл элек-тир» э, Зинаида Лаврентьева! — Эки болду—деп, ол хары-лайдым.— Ынчалаажок эр-кен чыдарымык арай чет-пес ийин. Бо чылдың агаар-бойдузу таарымча чок болган. Бергелер тургажык, чаагай дү-жүттү өстүрүп адыр дээш но-гаа-кылар кызып ажилдаан. Ам үндүргөн күш халас бар-баан деп чугаалап болур бис.

Оон соонда Зинаида Лав-рентьева бодунуң бригадалык ажил-херзи, эртен чыл-дардан бээр канчаар ажилдан келгенни биске чугаалаан.

Совхозтун ол ногаа брига-далык ыдык түндүк арыг орулганы берип турар. Ону мындык саннаран көрүп бо-лур, 1973 чылада ногаа-кылар нитизи-биле 6000 ажыр цент-нер продукциязы бодунуң ше-ртенде ап, оуу садым сайгар-лар, совокча 20 мунд рубль-дин арыг орулганы берген.

Зинаида Лаврентьеваң бригадалык өгүрөтүш эрте ча-зын-ла целлофан пленка алаан-га өстүрүрүн районуң бир ду-гаарында практикалар эгелзэн. Ол чорук бир дөрбөлчүн метр черден-не 21 кг өгүрөк дүжү-дүн алырын аргазын берген. Ногаа-кылар бригадалык эртен чылаң тектар черден 150 центнер ногаа аларын хүдээтеп, херек кырында 160 центнерин алган.

«Чөмүлдөп чугула айтыр болза, ногаа-кыларын өстүр-гөн дүжүтүн белетке черлери саят чок санын алган турарын хамаарыкчылар чер-дары шитиреззери болур.

«А болду—деп, ол хары-лайдым.— Ынчалаажок эр-кен чыдарымык арай чет-пес ийин. Бо чылдың агаар-бойдузу таарымча чок болган. Бергелер тургажык, чаагай дү-жүттү өстүрүп адыр дээш но-гаа-кылар кызып ажилдаан. Ам үндүргөн күш халас бар-баан деп чугаалап болур бис.

«Чөмүлдөп чугула айтыр болза, ногаа-кыларын өстүр-гөн дүжүтүн белетке черлери саят чок санын алган турарын хамаарыкчылар чер-дары шитиреззери болур.

«А болду—деп, ол хары-лайдым.— Ынчалаажок эр-кен чыдарымык арай чет-пес ийин. Бо чылдың агаар-бойдузу таарымча чок болган. Бергелер тургажык, чаагай дү-жүттү өстүрүп адыр дээш но-гаа-кылар кызып ажилдаан. Ам үндүргөн күш халас бар-баан деп чугаалап болур бис.

«Чөмүлдөп чугула айтыр болза, ногаа-кыларын өстүр-гөн дүжүтүн белетке черлери саят чок санын алган турарын хамаарыкчылар чер-дары шитиреззери болур.

«ШЫНГА» ЖАРЫК

ХЕМЧӨЭН АЛГАН

«Ажыл чүте чылаан турары?» деп эге-биле «Шынын» тускай корреспондентиси М. Калчанын чүдүү «Дүвөрүң медээ» деп рубриканың адаанга август 28-те паратылган. Чүрү районуң «Торгалык» совхозтуң Сарыг-Уул салбарының девицкээринде мал чедиктеп ад турар Монгуш-Тайга рай-йонун «Мөгөн-Буран» колхозунун ситенилериңиң багай ажилдан турарын иди бижан.

Монгуш-Тайга районусиоңунуң колаа ажил-агый эргелеси-нин начальниги Д. Хорлуунуң бистин бижиниңисе динчаты-каны:

Корреспондент четпестерин чогуур үезинде тыл, илерет-кен СЭКП райкомунуң август 31-де бөрүзүңа колхоз баш-таар черинин даргазы С. К. Шылдарын келдирген. созула шүгүмчүлөдү сайгарышкан, малга бижыг нем-сурунү тур-гузарынын херезинде бар четпестерин дары чылдыларын, бодунар-ла аргаларын ажилдан тургаш, арбын чемни белеткээр колхоз даргазына дааскан.

К. АРАКЧАА, «Шынын» тускай корр.

ЧАА АРГА-АРЫГ

МОЛДАВ ССР. Тоску беш чыда республикада оон-он муң тектар черге иши өстүрүлгөдүн чорукта. Ылангы мында хөр-зүну хатка алыштыгы дуузам динлектиг иши өстүрүл-гезинче онза кичээгеп садыган. Ол соруга-бис мында хөрүн болбаарырадыр күчүдү техника болгаш иши өстүрүп машиналарын механизастыган уугу ажил-агыйларын тургускан. Хоорайлары донанар олурткан арга-арыларда ший, чойган, хадык, кызыл дуб болгаш Сибирь ады дээш шыкан чаа мштарыны олуртуктулар.

Ногаачымында иди өгүрлөрдөн, ийлерден эгелзэн, хары-даа Дисперин хаваткалар эрхистеринде беш өстүрүлүп турар аларган. Ыш өстүрүшүрүн эрес шуугу ажил-агымдык бектик үзүлгөсүл а турар болган республиканың иши өстүрүшүрүнүн дымк хой орденер болгаш медалдар-биле шаңнаткылаан.

Молдавын бондус байлааның камгаалаанда 600 мун хире атунастар — бойдук камгалар нитилелдин кежи-гүнери киржин турар. Олар ол-сиген, үшүр үзүңи чыгыж, «Куштар хүн» бисе «Арга-арыг үзүңи» эртерип, динг амытанарын болгаш куштарын тус черин байдалыга чыныктары талазы-биле уугу ажилдарын чорудуп келгенер. Молдавынны арга-арыларда шокор болгаш чааш ийлер, черик хаванар тааржы, өзүп көүдүзүн.

ЧУРУКТА: (солгай таладан оң талаже). Калараштын камгаалады иши ажил-агый чериниң ажилдакчысы М. Хантусено, И. Кожакар, В. Дроздов чаа иши өстүрүп шө-дү хуваай көрүп турар.

А. СИМОНОВСКИЙНИҢ ФОТОЗУ.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАГЫДЫЛГАНЫ КӨВУДЕДИР

Тоску беш чылдын эң согузу 1975 чылдын мөөрзө...

«1975 чылдын согуулар, журналдарынын чагыдылганы...

Партия организациясынын таламында парадга чагыдылганы...

Даштык солундарга болган журналдарга чагыдылганы...

Улетүр бүүрүктелерин, албан организацияларынын ууртукчулары...

Имчалдаа даа бүүрүк кампанияда хоорайнын организация...

Бистин хоорай инженер-техниктик аймактыкчылар-биле...

М. НИКОЛАЕВА, Кызыл хоорайнын «Союзпечать» агентилелинин начальниги.

Будуруле бригаданын дузасы

«Шекпэр», «Барлык» союздарынын Бичо-Тей, Ансы-Барлык салырларында...

Оржан Мыйдарага ууртунан 120 киши составтыг бүүрүк...

М. ТАВА-САМУ. Барыын-Хемчин район.

ДЕЛЕГЕЙ БО ЖҮННЕРДЕ

Кубаны чааскаанзырадыр дээр политиканың буураашкыны

Американын Каттышкан Штаттарынын негелдези Эугаар Кубаны кыдыгларын...

рек кырында байламыга дүржүр политика чорудар чүтүктүдү Латин Америка чуртар...

ГЕРМАН ДЕМОНРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Берлин-Марцанда станион тудушунун заводу Совет Зелелинге бээр чоюлга...

Дузалажыга Чевуелиниң нежигуннери чурттарнын шарин-подационни улетүрүрүнүң хөргелени хандырып турар.

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопиянын чепсектиг күштери 1930 чылдан бээр дүжүлге...

Эфиопияда байдал болган суд системаларын эве тургузар.

ТЕХНИКУМНАР: чаа үе-чаада

Чуртун 4280 тускай ортумак өөредилге черлеринде чаа өөредилге чылы агелден 900 мун өөддэр...

бирларынын сургуударынын диплом камгаларынын мурунда практикадан адирин эң дээр өбүдүрүлгелеринде...

УЛУСТУҢ УДУРЛАНЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Тажуунун сайгон сэт-чүрүмүнүн демократтыг эрге-чегелени башып турар...

Сайгонунун «Ден тин» сөзүмүнүн дымнатканын бүүрүк алдырар...

АНЫЯКТАРЫНЫҢ НЕГЕЛЕДИ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Өөредилгеге үндүрүп бээр акпачоронгийн чыактык кыллар деп планнал турарын Даниянын аныяктары...

ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАН

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Лоренсу-Маркиштин дымнатканын бүүрүк алдырар...

ХУНТАНЫҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чыладе шериг-фашисттик бунттын хаттыг хөргөп үргүдөндү турарын дашылган бүүтү...

Улустуң чыгыс этник чыладе национал камгалаа министри турган Оралло Лелетары...

АНЫЯКТАРЫНЫҢ НЕГЕЛЕДИ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Өөредилгеге үндүрүп бээр акпачоронгийн чыактык кыллар деп планнал турарын Даниянын аныяктары...

ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАН

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Лоренсу-Маркиштин дымнатканын бүүрүк алдырар...

Совет Тываның 30 чылынга

ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИИҢ ЧЫЛДАРЫ

Дүниениң 3 шан. Хову-Ансының ТЭЦ-те бодумнуң амылдаар черимге улуг турбогенератор чанында шитте приборларның амылдаарын хайгаарар, тыва улегер чугааның «Чаас-каан» орган сагыжың шинчиле, хойнуң аразыңа сөзүң быжыга» деп мерген чагыын саптып, боданып олур мен.

Тываның 30 чыл билеикин сактып келидим. Ам «Тыва юбальт» комбинаттың үлетпүрлүг төвү турар бо Кара-Хаяның баарында деспентерге 30 чыл мурунда аңкар турлаа турганы чугаагон.

Тываның төгүзүнде эртен 30 чылдың чечетелиишкининерин бодум караан-биле көре кааптар аргалыг болдум. Улуг-Хем коммунаң Шагаан-Арыг сумузунуң Улуг-Алаак эге шлолазынга 30 чылдың мурунда 1 классна өөренип кирдим.

геге амылдаарга солун-даа, аар-берге-даа, хүндүлүг-даа боор чүве-дир. ТЭЦ-не амылдааштын 4 чылдың мурун көрө бердим.

Албан-хаанчы чораш, ам амылчың-энергетик апарганымга хензиг-даа хомуаас мен. Энергетиктер амылдаан чылдарында комбинат администрацияның өртенгик бөлестерин, хүндүлде бижинтерин каш удаа ап келдим.

Амыл-биле чергелештир, авазының аас-кежиңи амы-төлүңде дигир болгай. Үш ыстарым шупту ортуам шлоланы доосту. Наташа биле Аладин-икс ийилзэн Кызылдың башкы институтунда өөренип турарлар.

Ол аразында Кызылдың ЦЭС-тен телефоннап келдилер... Башкарылга тудазын чоорту долгаарымга күчүлүг генератор 6000 киловатт электригил энергияны берип эгелей берди.

Ч. СОДУНАМ, ТЭЦ-те машинист.

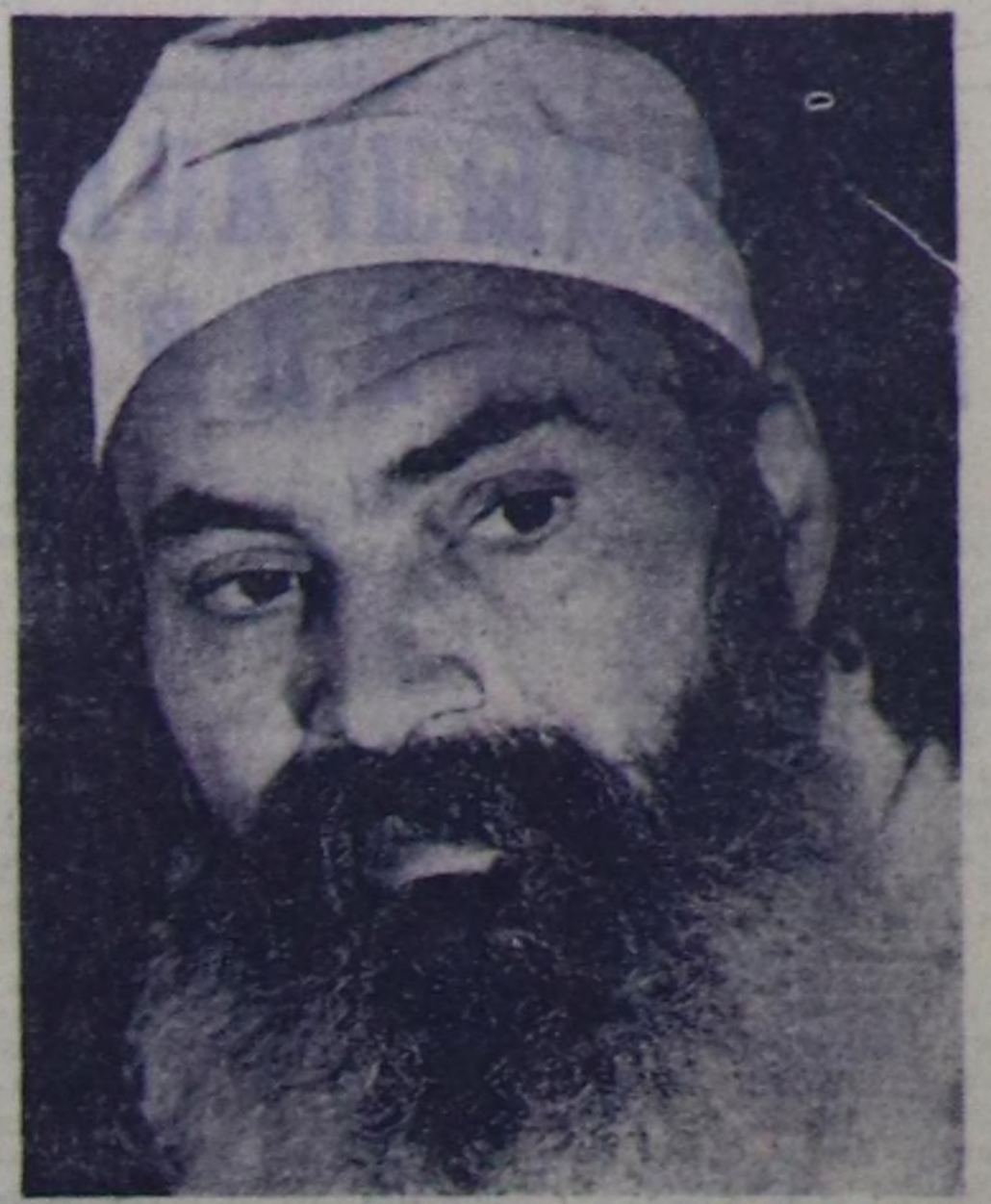
ОРТУЛУКТУҢ КОЛ ХИРУРУГУ

Оюн-биле Солду Сахалинның ивижилери, Муруну Куриль ортулуктарың балыкчылары, ортулуктуң ийиң белеткекчилери болган шактырлары аажок танып. Ондакка таарышкың ивижилерге ачы-дуза чедирер дээр оң ам чээрби аягы чыл дургузунда далаштыг эрлик келген өрмөкчүлүк оруктарының километр дуртун ийжи савы-даа четпес.

Областың хирургия ажалым коммунист Егоров он чыл дургузунда баштап келген. Ол дидим чартыкчы, ыңчангаш медицина эртемниң чаа-чаа чедикшилерин үргүлчү созуурган, хирургия практиказыңа оларны иептерепин турар.

Чугаалар, чагаалар... Почтачылар оларны хирург Егоровтуң бажыңыңа, кезип эмээр чери — областың эмелге черинге үргүлчү чедирип берип турар. Бергелеп келген үеде эмчиңиң ачы-дуза чедирген ивижилериниң өөрүп четтиргениң алергей-лээн сестерин ол чагааларга бижээр болур.

О. ГАЛУШКОНУҢ ФОТОСУ. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СИЛЕРГЕ ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС

Совет Тываның 30 чыл болур өмүгә утуктуур В. Б. Оскал-оолга удурткан тыва ширк бөлүтүнүн өнүккөнүгүзүлгө бистин республикада ам-даа үргүлчүлөшкөш.

Бий-Тайганың «Бара-Хоо» колхозтан Хертен Самданчал мында деп бижээн: «Совет Тываның 30 чыл болур байырланың бузууңуң В. Б. Оскал-оол баштаан тыва ширк бөлүтү биске аалдап чорду.

Ол хүн биске улуг байыраал-биле демей болган. «Чыраа-Бажы» совхозтун Хорум-Дог салырының амылчыныры, малчыныры хай-лэкил чыгалан черинге өөрүшкү-биле уткун хүлээп ап, улуг соңурталга-биле көрүп турар.

БАМ тудугжуларының солуну

БРАТСК. (СЭТА-ның көрү. М. Соколов даямчылган). Сентябрь 10-да «БМ»-ның тудугчулары деп чок таржымга солунун баштайын дуузары үчкүн. Чаа солун Байкал-Амур жазыраалың барың таланында, Тайшет-Тенч аразының ийиңи демір-орук шунуңуңда, Усть-Илимның чыгыш-өлкө-дө объектилерге баар оруктарга тудуңуң чорду турарын чырайар. Солунуң баштайын дуузарыңа улуг тудуруңуң өмүгү тунериңиң болгон перспективаларың дууруңуңга, БМ-ның тудугчуларыңа буру улугтуң дуулап-турарыңиң дууарыңа материалдарыңа кереллек. «Анора тудуң» деп кезектиң өмөддөн турарың Иркутск областың чедир районнарыңиң девискеринге ол солунуң тарадыр алаар.

Ивижилерге үнүпкен

МАГДАИ. (СЭТА-ның көрү. Е. Денисов даямчылган). Магданымн өзүмүң-ишиң театрының артистери Чуокта-да Чаа Чаплино деп суурнуң ивижилеринге болган аңкыңарыңа оң көрөгүңүң чедир дээр транспорттуң үнүңүң чедиринге чурттан. Баштай олар сөкөлөт-биле үнүшкө, оң Беринг далайлан теллоубы-биле эжиндиргенер. Арктикада Провидение деп порттан оларны баар черинге чедир кезбедир чедирер.

Чүс харлыг кижии

АРХАНГЕЛЬСК. Архангельск областың соңгу талаанында Игнатова суурунун чурт-тачымы, ызыгуурдалган таракчы Н. А. Кузнецова чүс харлаан Пенсияге үнериниң мурунунда ол көдөз амыл-агыга каш он чылдар винтине ажалдап келген. Ийчаарга ам бешин чыл бүрдө дүжү ажаалдаштын үезинде ону тараа шлолунуң бол-а көрүп болур.

Мелебигенине

- СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ МОСКВАДАМ
12.00—Дамчылгалар программасы.
12.05—Мелдизлер.
12.10—Өнүгүт телекөргүзүтү. Мультифильмдер программасы.
12.30—«Совет Эвнелинне» баран бооп тур мен.
13.30—Өнүгүт телекөргүзүтү. «Кино ани-чоруктарыңиң казуу».
14.30—Өнүгүт телекөргүзүтү. СССР-нин Министрлер Чогулунун Ийиң ажал-агымын күрүнө комитетиниң заргазы Т. И. Воробьевтуң парлагга конференциясы.
15.00—«Анык көрүчүңүң театр». «Ужуралдар бүтпей барган» деп телешиниң баштайгы көргүзүтү.
16.00—Өнүгүт телекөргүзүтү. Арга-мыш ажалдакчыларыңа концерт.
16.30—«Делегей панорамасы».
17.00—Өнүгүт телекөргүзүтү. Урлуктуң улусу хорунун (Чита областы) концерти.
17.20—Ал спорттун үш хевиринге делегей демпозады. Англидан дамчыдыла.
17.50—18.00—Чапсар.
18.00—«Уе». Информастыг программа.
18.30—Өнүгүт телекөргүзүтү. «Бистин адресиниң»-Совет Эвнелин.
19.40—«Эфирде»-«Чалың назым». «Профессионал дугайыңа чугаа». Арга-мыш ажалдакчыларыңиң хунуңге турар калган дамчыдыла.
20.10—«Литература чогалдарыңиң эрчичиллиги». «Буруу чок бурдулгалар». Урак-чечен фильм.
21.50—22.00—Чапсар.
22.00—Өнүгүт телекөргүзүтү. Футбол талазы-биле СССР-ниң чемпионнады. «Торнедо» (Москва)—«Зенит» (Ленинград).
23.45—00.15—«Уе». Информастыг программа.
СЕНТЯБРЬ 16-ДА КЫЗЫЛДАМ
16.00—«Фирмань болган бодунуң дугайыңа». Телефильм.
17.00—Шлолаларга. «Алдин бажым».
18.10—«Кижии төрөлгөңге кижии». Телефильм.
18.50—«Политчырыңиң системаның өөрдилге чымыңиң эргелешинге». Политиктиң чырылгышкың бажыңиң эргелешинге Н. Т. Дамба-Хууралтын чугаазы.
19.00—Телемелдизлер.
19.15—Телемелдизлер (орус дылга).
19.25—«Көжүртү мырманың». Телефильм.
19.40—«Чараш олу албымыңиң». Дамчыдыла.
20.10—Чаралдар, реклама.
20.15—21.15—«Хөл чымыңа» Урак-чечен фильм. 1-ти. 2-ти сепилари.

Редакторуну ораакчымы М. И. СМЕРНОВА.

КИНО

- СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
«НАНЫРАЛ»: «Камонуң соөлүгү маадырлар чоруу» 10.00, 11.55, 13.50, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: Киночымыды 9.00, «Вита, Мама болган далайың чадаг шериниң дугайында» 10.30, 13.55, «Жребий» 12.05, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «О-42 айдаа?» 11.20, 15.00, 18.40, «Тигриңиң ния-биле» 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ак Флюгер» 13.20, «Мегелесе, эргимиз» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
ЧАГЫ КИНОТЕАТРАГА: «Соңгу фантоңуң огу» 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
«ЭНЕРГЕТИК»: Куклутура бажыңиң «Золушка» 12.00, «Чагай ажал-херестер» 18.00, 20.00 шактарда.
СЕНТЯБРЬ 16-ДА
«НАНЫРАЛ»: «Мээ дооруң кижим» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: Киночымыды 9.30, «Кашот» куйдүң чымыды 11.00, 15.10, «Камонуң соөлүгү маадырлар чоруу» 12.45, 16.55, 18.50, 21.15 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Жребий» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Башкыла шүдүлгө» 15.00, «Кыстар дугама» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.
«ЭНЕРГЕТИК»: Куклутура бажыңиң: «Эрестиг кыс» 18.00, 20.00 шактарда.

Тываның «Советсаб» катгыжышкыны 1974 чылдың октябрь 1-ден 20-ге чедир инвентаризация кылар, ыңчанга ол үениң дургузунда барааның үндүрүп Берсениң чарал тур. АДМИНИСТРАЦИЯ.

ИИИ ШҮЛҮК
Харымыс-даа кезе чайыт — Тыва Салчак, моол Хаш—бис. Дыкка-ла үр хоорештинис.
Убса-Хөл бо — мурунувста. Улангом моон—урук дурту. Эртем чедип, садкы болуп, Эге колпам үңгөр чөр ол. Оюн-баштак чайдың чапнап, Өмгө, өңү дег, аажылап ор. Орууус ак—«Найырал»—дээр Өнүкүм сөзү сагышка чаа.

ШАПТЫКТЫГ-ЛА-ДЫР
«Күш-ажылдың хосту» совхозта автомашиналарыңиң эдилели бөмүгү багай. Соххоз төвүндө 150 километр ырады чорупку дег чугаа ийи машина бар. А өсө 17 машина «хостузу», «хоро чо», «даванары аска», «карачок», гаража боттарыңиң сеп-тептеринге ойдешик.
Бо бүтүңүн жузу чүде деп, Мерген Мергенович?

ЫНЧААР АЖЫЛДАП БОЛУР БЕ, ЫНЧАШ?

Дооразыңдан харал кээрге, Тору хүлэң Самагалдай — деп шадаң бөр ыраажың турарымың Самагалдайың үндөңиң чуртгазымың кижии мен. Төрөң сууруңуң хүн келген тудум-на өзүң, сайыраң турарыңа аажок оорду, оңиң хожугүдөңизинге үлүг-хунуңу база ийиштириңиң келишим. Тудугу кижии болгай мен. Соөлүгү чылдарда хой-хой өгүлдөлөр чаа-чаа бажыңдарже хожуп кирип турарыңиң көргөш, олар-биле дөңгө ооруктуңуң үлөжип-лаа чор мен.

Маана хөй тайлыбырыңиң даа хөрө чок, соххозка ий-жеперлер, гараж эргелекчилерипин узаа-тараа солтун келгендиң деп болаар бис. Ажалдагыңиң муруңда турган ий-жепериниң орнуңга кирген В. Гриценко дээр «Москвич» мардыгы машина биле бир автомашыны сандан үндүргөш, депкен. Ол машиналарыңиң Гриценко ээрин алган урей шаап турган. Совхозтун дирекцияны, Улуг-Хем районун Торгалыг кедээ Советиниң күөкүмө күрүнө хөрөңгизинге хөрө чедирип, суза чапнап турган Гриценкону биле тура-ла демчег албайн барган болгай.

Уш чылдың нүүрүн көргөн
1971 чылда чүве, Бистин Бүдүн-Төрөк суурга 50 өлүгүт урутар сазын тудуп доокан. Анаа улуг, биче бүдүн-төрөкчилерин өөрөшүн чүү дээр. Өөрүшкүвүс үр-даа болбайн барганы хомудачыг. Чараш, дөңгө чаа бажыңымын одала системаны уредип калган. Уредип эртик ыныл-даа, эдип-чазап алыр дрга турбас бо, ыңчан?

Биче бөлөң-не алуурбас кижии-дир. Оң-биле, ужура-жымшымыңың албайн барган. Началыңиңиң арак-кызыңиң эң Биласовта бо талааны биле айтырып тургузарга: «Радую мен харыылавам мен» деп каар. Бажыңарыңа радиоприемниктиң кижииңиңиң сагыжы амыр-дыр, олар радио чокка-ла дамчылгаларыңиң дыңнап олурар.

Уш чылдың нүүрүн көргөн (сүд.)
1971 чылда чүве, Бистин Бүдүн-Төрөк суурга 50 өлүгүт урутар сазын тудуп доокан. Анаа улуг, биче бүдүн-төрөкчилерин өөрөшүн чүү дээр. Өөрүшкүвүс үр-даа болбайн барганы хомудачыг. Чараш, дөңгө чаа бажыңымын одала системаны уредип калган. Уредип эртик ыныл-даа, эдип-чазап алыр дрга турбас бо, ыңчан?

Клжа бұрууңуң хүн бүрү амылдаарга радионун салдар кужуң чөрө чүгө дөңгө боор. Чагыс хүн бешин ону дыңнабайн баарга, сагыш саварымк-биле дөңгө сагыңдыраар. Чугаа көүдөли, аска хой арады, Мерген Мергенович. Соңуң аңкылаар азын улуг хомудачымың бар ийи «Шекпоз» совхозтун Биче-Тей салырыңиңиң чуртгалыңыңа радио дыңнавалтаандан бээр чартык чыл мракта шыккан.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
Искра 667000

Былда, Шетинкио-Кравченко күтүчүзү, бажы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторуну 24-63, редакторуну ораакчыларымың 35-24 ороогазы кылдыныа 23-54, харыылагалыг секретарыны 23-35, партияны амылдар кылдыныа 37-13, куклутура кылдыныа 23-51, көдөз амыл-агыг кылдыныа 21-47, үлөтүр кылдыныа 22-64, чагаа кылдыныа 31-27, информация база совет тургузуу кылдыныа 20-60, бугала-терияны 31-75, корректорларын 27-41. Солуң келбейн барганга 31-75 телефоныңа колгаар.